

MĮSLIŲ SISTEMINIMO PROBLEMOS

AELITA KENSMINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – mįslės bei jų sisteminimas, ypač lietuvių mįslių sisteminė kartoteka. Šiuo metu ji apima apie 100 000 mįslių. Mįslių sisteminės kartotekos kūrimą maždaug prieš du dešimtmečius sumanė ir pradėjo Leonardas Sauka. Jo vadovaujami studentai iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvos tautosakos archyvo rankraščių išrašė mįsles į korteles. Pagal atsakymus jas suskirstė abėcėlės tvarka Gintaras Plytnikas. Šis pirminis skirstymas buvo mechaniškas: tarmiškus, sinonimiškus atsakymus arba vienus tekstus, bet kitokius atsakymus turinčios mįslės atsidurdavo skirtingose kartotekos vietose. Paskui gana ilgą laiką mįslės visai nebuvo sisteminamos arba sisteminamos tik kartkartėmis. Nuo 1997 metų mįslių sisteminę kartoteką tvarko straipsnio autorė. Laikomasi pradinio sisteminimo principo: mįslės skirstomos pagal atsakymus, nuorodomis suvedami vienodi ir panašūs mįslių tekstai. Kol kas nuosekliau sisteminamos tik vadinamosios tikrosios, arba objektų, mįslės. Tad straipsnyje iš esmės pateikiama darbo su tokiomis mįslėmis specifiška. Dalis minklių įtraukta į mįslių sisteminę kartoteką, kita dalis sudėta atskirai ir nesusisteminta. Dar neaiškesnis yra kitiems šio žanro skyriams priklausančių tekstų sisteminimas. Viena priežasčių, gerokai prisidėjusių prie tokios padėties, yra ta, kad iki šiol nebūta tikslios mįslių klasifikacijos ir žanro bei jo skyrių ribas nustatančių apibrėžimų. Iki šiol sisteminėje kartotekoje mįslių tipai išskiriami intuityviai, nes neapibrėžti tipo nustatymo kriterijai.

Darbo tikslas – apžvelgti esamus ir galimus mįslių sisteminimo principus, pristatyti tautosaką tiriančiais ir ja besidominčiais visuomenei Institute kuriamą Lietuvių mįslių katalogą, jo principus, trūkumus; parodyti su mįslių sisteminimu ir klasifikacija susijusias problemas ir galimus jų sprendimus. Nesiekiami aprėpti visas teoriškai įmanomas problemas – parodomos tik tos, su kuriomis susidurta praktiškai.

Tyrimo metodas – tipologinis klasifikacinis.

Įvadas

Mįslė yra sudaryta iš dviejų dalių – užminimo ir įminimo (arba klausimo ir atsakymo). Tokia ypatinga dvinarė mįslės struktūra lemia skirtingą jos suvokimą, o šis suponuoja du priešingus požiūrius į mįslių sisteminimą. Ar mįslės sukūrimo momentu abi jos dalys buvo būtent tokios kaip dabar? Ar visą laiką užminimas ir įminimas

buvo tvirtai susieti? Galbūt išlaikomas tik užminimo tekstas, o įminimas laikui bėgant kinta – juo nurodomi vis kiti naujai atsirandantys tikrovės objektai, kuriems tinka mįslingas aprašymas.

1. Dažniausiai mįslė suvokiama kaip nedalomas tekstas. Manoma, kad užminimas yra konkretaus tikrovės objekto, maskuojamo ir taip daromo sunkiai atpažįstamu, aprašymas. Taigi nors pirmoji mįslės dalis, kartais net pavadinama tekstu, yra informatyvesnė tiek teminiu, tiek estetiniu požiūriu, tikrovės objektas suvokiamas kaip pirminis, kitaip tariant, mįslė skaitoma nuo galo (įminimo). Tokiu įsitikinimu pagrįsta nuomonė, kad pagal menamus objektus galima spręsti mįslių periodizavimo problema: „Ypač tai pasakytina apie mįsles, kuriose menami objektai atsirado palyginti neseniai. Lietuvių mįslės apie bulvę, aišku, negalėjo būti pradėtos minti anksčiau, negu XIX a., kada Lietuvoje imta plačiai auginti bulves“¹. Šiam teiginiui galima pritarti pavyzdžiu: *Jis paėmė ją į rankas, ji visa degė, jis draskė jos rūbus, o kai palietė ją lūpomis, ji amžinai praužo. Bulvė* LTR 807(1521–19) – turima 10 šios mįslės variantų.

2. Tikrovės objektas ne visada neatskiriamai susijęs su mįslės klausimu: tas pats užminimas neretai turi keletą skirtingų įminimų. Tiesa, yra daugybė mįslių, kurių įminimai tvirtai suaugę su jų tekstu. Tai gali būti ir įminimo reikšmingumo patvirtinimas, ir ankstyvo mįslės publikavimo įtaka – spausdintas tekstas įtvirtino vieną variantą; o spausdinami dažniausiai buvo tie patys tekstai. Atsakyti į šį klausimą galėtų tekstologinis tyrimas. Ne vienas apie mįsles rašiusių autorių pažymėjo, kad vienam užminimui dažnai būdingi keli įminimai². Pavyzdžiui, gerai žinoma mįslė *Žalia žolė, bet ne žolė, su uodega, bet ne pelė*, kurios atsakymas *bulvė*, užrašyta maždaug 100 kartų, tačiau dar 70 kartų tas pats užminimas turi kitokius įminimus: *agurkas, cibulis / svogūnas, česnakas, pinigai, ridikas, ropė* (šie objektai greičiausiai atsiradę skirtingu laiku). Žemiau pateikiamos kelios mįslės, kurių variantai, išlaikydami daugumą tą patį užminimą, turi labai skirtingus įminimus:

Susparoj kotinas, kai palieti – božijas. Špyžius LMD I 239(16); *Tupi kumpi katinas, kai palieti, bažijas. Sagonas* LMD I 703(3); *Tupi kampe katinas, kai pajudini, bažinas. Būbnas* LTR 593(59); *Tupi kampi katinas, kai pajudini, bažinas. Dzvanas, varpas* LTR 731(250); *Tupi kampe katinas, pajudini – bažinas. Kačerga* LTR 784(608); *Kampe tupi katinas, kai pajudini – bažinas. Šautuvas* LTR 827(172–55); *Tupi kampe katinas, kas pajudina, bažinas. Šlota* LTR 869(1314–11); *Tupi kampe katinas, kai pajudini, bažinasi. Prosas* LTR 2198(110–7); *Tupi kumpi katinas, pakabintas – bažijis. Pečy ugne* LTR 2524(1); *Tupi kampi katinas, kai pajudini, bažinas. Abrūsas* LTR 2898(47); *Tupi kampi pacinas, kap pajudini, tai bažinas. Spragilas* LTR 4575(131).

Gale lauko nemuno puodas verda. Tetirvinas LTR 421(541–7); *Gale lauko puodas verda. Skruzdėlynas* LTR 2463(32–20); *Vidury lauko katiliukas verda. Šulinys* LTR 3644(1204); *Gale lauko puodas verda. Saulė* LTR 3803(534).

Mano tėvas bagotas, an sylos kuprotas, ko arklys nep[a]tįs[ia], mano tėvas paneša. Vanduo LMD III 26(85–10); *Senas dziedas kupruotas, savo sylu bagotas. Kiek anas paneš un pečių, nepaveš šimtas arklių. Tiltas* LMD III 100(8); *Senis kuprotas ant sylos bagotas, ko šimtas arklių nepaveža, tą jis ant savo kupros paveža. Traukinys* LTR 219(119–4).

Lietuvių mįslių sisteminimo principai

Mįslių leidiniuose³ didesnė svarba dažniausiai teikiama įminimo nurodomam tikrovės objektui: mįslė suvokiama kaip miglotai kalbanti apie kokį nors tikrovės objektą, o mįslių tematika – kaip tų objektų visuma.

Taigi mįslių įminimai grupuojami į tam tikras temines grupes, šios apibendrinamos, ir taip pateikiamas mįslėmis iškreiptas organizuotos pasaulio visumos vaizdas tarsi nė nesusimąstant, ar užminimų tekstai kuria kokią nors visumą. Iki šiol stambiausioje lietuvių mįslių publikacijoje – „Lietuvių tautosakos“ V tome (toliau – LTt 5) skyriuje „Negyvoji gamta. Gamtos reiškiniai. Laikas“, poskyryje, skirtame mįslėms apie saulę⁴, yra mįslės *Už marių kerta – per langą skiedros šoka. Saulės spinduliai* LTt 5 5362 ir *Lauke tašo, į kambarius skiedros lekia. Saulės spinduliai* LTt 5 5363, poskyryje „Sniegas“⁵ – *Už marių kerta – namo skiedros krinta. Sninga* LTt 5 5451, *Vienoj pusėj girios kerta, kiton pusėn skiedros lekia. Sniegas* LTt 5 5452, o skyriuje „Muzikos instrumentai. Matavimo prietaisai. Ginklai“, poskyryje „Varpas“⁶ randame mįsles *Girioj kerta – namo skiedros lekia. Kai bažnyčioj skambina ir varpų gausmas* LTt 5 7460 bei *Krekenavoj tašo, o čia skiedros atlekia. Varpai skambina* LTt 5 7461. Nėra jokių nuorodų, sąsajų. Į leidinį nepatekusios panašios mįslės, kurios papildytų šį sąrašą: *Kaune medį kerta, pas mus skiedros byra. Radio LTR 2325(550–2); Šiton pusėn Nemuno malkų kapojo, anon pusėn Nemuno skiedros lakiojo. Šuo loja LTR 73a(379)*. Įdėta abėcėlinė įminimų rodyklė beveik neturi prasmės, nes norimą įminimą galima rasti pagal turinį, čia ji praverčia daugiau kaip sisteminis žodynėlis („anglis – žr. žarsteklis, apmetai – žr. staklės“⁷).

Lietuvių mįslių k a r t o t e k o j e mįslės buvo pradėtos sisteminėti taip pat pagal jų įminimus abėcėlės tvarka. Dėl to visiškai vienodi tekstai buvo pasklidę po visą kartoteką. Pavyzdžiui, mįslės užminimas *Įkiši – marma, ištrauki – varva* turi tokius įminimus: *svirtis, kibiras, rūbas, samtis, sruoga, skalbti, sviestą mušti, šulinys, vanduo, viedras*, – anksčiau visos šios mįslės niekaip nebuvo susietos. Šiuo metu jos nuorodomis suvedamos į vieną vietą – taip pripažįstama užminimo svarba, nors formaliai pirminis sisteminimo kriterijus tebėra įminimas. Stengiamasi mįsles perkelti prie tokio įminimo, kurio užrašymų turima daugiausia arba kurio kitų tipų vaizdai yra panašūs leksika ar semantika, t. y. bandoma išryškinti mįslės kontekstą. Pavyzdžiui, minėta mįslė *Įkiši – marma, ištrauki – varva* atsiduria prie *svirties* greta tokių mįslių: *Tėvo kabo [karo], mamos žiopso. Svirtis ir šulinys; Pas senelį kaba, pas bobutę brinksta; Ubago / kunigo / žydo / Terebo / vilko / avino / ožio / kiškio / jaučio kulė arba pautai taukuoti. Svirtis; Namams lenkias, laukams užpakalį rodo arba Žemei kloniojas, dangui kulnis / subinę rodo. Svirtis*. Taip suvedant mįsles tam tikrą problemą sudaro mįslės, kurių atsakymai nurodo kelis tikrovės objektus, kitaip tariant, atsakymas yra ne vienas žodis. Pavyzdžiui, mįslė *Vienas sako: „Bėkim bėkim“; antras sako: „Pastovėkim“; trečias sako: „Palinguokim“*. *Upelis, akmuo, nendrė* LTR 4880(103). Kai atsakymą sudarantys žodžiai išdėstyti tokia tvarka, kortelės yra prie *upės*, o prie *akmens* ir *nendrės* padedami skirtukai su nurašyta mįsle ir nuoroda „Žr. upė“, nes ten yra kitas dialogo struktūra artimas tipas „*Vingurgurkli,*

kur gurklioji?“ „Praskustgalvi, kas tau darbo?“ *Upelis ir pieva* LTR 37(3079). Nuorodos padeda ir tada, kai atsakymo žodžiai pateikti kita eilės tvarka: *akmuo, nendrė, upė* arba *nendrė, upė, akmuo*, arba *meldas, upė, tiltas* ir t. t. (tokios mįslės seniau buvo ir prie *akmens*, ir prie *nendrės*, ir prie *meldo*). Šis atvejis nėra labai sudėtingas. Tačiau yra tokių mįslių (straipsnio autorės manymu, jos yra itin archajiškos), kurių užminimai labai panašūs, o atsakymuose nurodoma vis kitas įvairių tikrovės objektų derinys. Šios mįslės buvo pasklidusios kartotekoje po vieną dvi korteles, ir dabar dar randama palaidų jų pavyzdžių. Reikėjo tam tikros drašos ryžtis jas kelti į vieną vietą. Tačiau dabar kartotekoje turimas beveik 50 užrašymų tipas, tiesa, išskirtas tik apytikriai ir neturintis tikslių ribų: *Pakiuokšt pagirij'*, *uobriks vandenij'*, *strikubilis ant dangaus, dvasiutė pelenuos'*. *Kiškis, vėžys, perkūnas, šluota* LMD I 247(10) (šis tipas kol kas padėtas prie *perkūno*). Kiti panašūs užminimai pateikia tokius atsakymus: *pakuros, puodas, dūmai, juška; šukos, akėčios, kirvis, perkūnas, vėžys; burna, dantys, liežuvis, akys; kelmas, vabalas, anglis; mėnuo, šešėlis, anglis ir vėžys; kiškis, vėžys, dangus; plėnys, dūmai, vėžys, zuikis; perkūnas, gandrai, varlė; varlė, katė, gegužė; griausmas, perkūnas; griaustinis, varlė, kelmas; griaustinis, žvaigždės, saulė leidžias; kirvis sienoj, šluota baloj, kačerga pelenuos; kirvis, vėžys, katė; perkūnija, vilkas, vėžys ir katinas; perkūnas, ugnis, kiškis; perkūnas; medžiotojas kiškį šauna; kiškis, vėžys, mėnulis, ugnis; mėnuo; saulė, mėnuo, varlė* ir kt.

Pagal tokią sistemą (kai skirstoma pagal įminimus) lengva sužinoti, kaip aprašomi ir maskuojami įvairūs tikrovės objektai. Tačiau su visu mįslių masyvu nesuapatinusiam žmogui, norinčiam rasti kokį nors motyvą mįslių užminimuose, reikėtų peržiūrėti visą kartoteką.

Konkretus atvejis. Vienai kolegei prireikė mįslių pavyzdžių, kuriuose būtų minima meška. Kartotekoje prie *meškos* galima rasti tokias mįsles: *Telža guli, lytukys eina, du cibukus veda, kristiką neša. Meška guli, medžiotojas eina, du šunis veda, šautuvą neša* LTR 1039(1389); *Sterva lerva, kelkis, ateina šidijis vidjs diguliu nešinas, biereliu vedinas. Meška, strielčius, strielba* LTR 597(307); *Vasarą su šūba, o žiemą nuoga? Meška* LMD I 725(142); abejotino autentiškumo *Drūta didžioji per žemę, medį ropoja. Meška* LTR 5345(254) ir *Kas miega žiemą, o pavasaryje prabunda? Meška* LTR 4294(120), nes pateiktos 12 ir 15 metų pateikėjų (visų mįslių turima tik po vieną užrašymą, be variantų). Straipsnio autorė iš savo patirties ir atminties kolegei surado kartotekoje mįsles, kurių užminimuose yra minima meška: *Meška guli, meška tyso, meškos pilve jomarks pyška. Bičių avilyš* LTR 190(926) – 4 var.; *Bėga meška maurodama, baltas pusnis pustydama. Girnos* LTR 1090(20) – ~ 300 var.; *An dvaro meška karo. Mėnulis* LTR 3652(221) – 3 var.; *Meška negyva, viduriuose kruta. Namas* LTR 1916(7–53) arba *Meška stovi, žarnos kruta. Stuba ir žmonės* LTR 1424(122) – 32 var.; *Meškos nagai surakinti. Sąspara* LTR 4368(299) – 22 var.; *Meškos nagos duonos prašo. Sąsparos* LTR 1001(441–2) – 14 var.; *Meškos snukis taukuotas* ([kiti var.: *snukis lajuotas, smetonuotas; meškos pautai, papai taukuoti* – įminimas *samtis*]. *Apšalusį svirtis* LTR 882(1–170) – 30 var.). Ir jau vėliau, tvarkant kartoteką, rastos mįslės *Meška bėga, visa giria dreba. Vėjas* LTR 37(1834) – 3 var.; *Meška su kišenium. Pečius su pečiurka* LTR 1025(202–3) – ~ 60 var.; *Meška šakaliuota. Pečius* LTR 2353(119) –

14 var. *pečius*, 3 var. *ratelis*; *Meškos rūra lašinių palčiu užlopyta. Uždingtas pečius* LMD I 703(29) – 20 var.; *Tupi kampe meška niekad neišvedama. Pečius* LMD I 871(39); *Tupi meška ant raudonų kiaušinių. Pečius ir žarijos* LMD I 706(23–6) – 6 var.; *Ėjo meška per tiltą, pametė aukso kilpą, mėnuo rado, o saula pakavojo. Nakties rasa* LTR 2042(18–8) – 8 var. Taigi jei renkantis medžiagą mokslininkas neturėtų laiko peržiūrėti visą kartoteką iš eilės, šie pavyzdžiai jam ir liktų nežinomi.

Archerio Tayloro sisteminimo principai

Minėti pavyzdžiai, kai stebėtinaai pastovus mįslės tekstas ir labai skirtingi jos atsakymai, leidžia neatmesti ir tokio galimo sisteminimo, kuris grįstas suvokimu, kad tekstas yra pirminis, perduodamas tradicijos, o tikrovės objektas jam pritaikomas, parenkamas (tegu ir su išlyga, kad taip yra dabartinėje vartosenoje). Šiai pozicijai artimas estų paremiologo Arvo Krikmano, parengusio estų mįslių kapitalinį leidinį, požiūris ir garsi 1951 metais išleista A. Tayloro studija „Žodinės tradicijos angliškos mįslės“⁸. Apie estų mįslių leidinį straipsnio autorė sužinojo iš jo parengėjo, bet dar neturėjo galimybės su juo susipažinti, tad čia pristatoma tik A. Tayloro knyga. Jonas Balys recenzijoje rašė, kad ši studija turėtų tapti parankine kiekvienam mįslių tyrėjui⁹. Joje mįslės išdėstytos ne pagal įminimus, o pagal tai, su kuo tikrovės objektas lyginamas jį vaizduojančiame užminime – vienodai tikrovės objektus aprašančios mįslės pateikiamos kartu. Anot J. Balio, autorius adaptavo ir išplėtojo Roberto Lehmanno-Nitsches mįslių klasifikaciją¹⁰. Iš pirmo žvilgsnio A. Tayloro klasifikacijos schema atrodo labai paprasta. Pirmi septyni skyriai sudaryti iš mįslių, pagrįstų kokiu nors palyginimu:

1) su gyva būtybe: *Vienas laukia dienos, vienas laukia nakties, o trečias sako: „Man vis viena“*. *Lova, duris, langas* Jurg 393¹¹;

2) su gyvūnu: *Du vilkai pjaunas, balti kraujai bėga. Girnos Sleich* 201¹²;

3) su keletu gyvūnų: pateikiami lietuvių mįslės *Dvi kojos sėdi ant trijų kojų; atėjo keturios kojos, dvi kojos paėmė tris kojas ir metė į tas keturias kojas, o tos keturios kojos pabėgo. Šiaučius sėdi ant kėdės, atėjo šuva, pagriebė šiaučius kėdę ir metė ją į šunį, o šuva nubėgo* LMD I 700(289) atitikmenys¹³;

4) su asmeniu: pateikiami lietuvių mįslės *Merga kamaroj, mergos kasos lauke. Morka* LTR 37(1819) atitikmenys¹⁴;

5) su keliais asmenimis: lapių *Tėvas pusiau pasiruošęs, sūnus girioje. Ugnis ir dūmai*¹⁵, analogiška lietuvių mįslei katalonų *Tėvas dar negimęs, o sūnus jau ant stogo*¹⁶;

6) su augalais: pateikiami plačiai paplitę tarptautiniai mįslės *Stovi ažuolas, ant to ažuolo dvylika šakų, kiekvienoj šakoj po 4 lizdus, kiekvienam lizde po 7 kiaušinius. Bus metai* LTR 807(1719) atitikmenys¹⁷. Į šį skyrių autorius skiria tokio tipo mįsles: *Miške gimęs, miške augęs, pareina namo...*¹⁸;

7) su daiktai: mįslių *Stovi kuolelis, ant to kuolelio dvarelis, o ten yra tūkstantis. Aguona*¹⁹, *Dvi žvakės žiba abipus kalnelio. Akys ir nosis* Jurg 164²⁰ atitikmenys; kaip daiktas suvokiamas ir vanduo²¹.

Kituose keturiuose skyriuose yra mįslės, kuriose yra kokie nors išvardijimai:

8) palyginimų išvardijimas: *Aukštas kaip dvaras, platus kaip pilis, geltonas kaip vaškas. Obelis ir obuolys* Jurg 918²²;

9) formos arba formos ir funkcijos apibūdinimų išvardijimas: pateikiami mįslės *Lopas ant lopo, adatos nė dūrio. Kopūstas atitikmenys*²³;

10) spalvos apibūdinimų išvardijimas: pateikiamos panašios į lietuvių *Gema raudonas, Gyvena žalias, Miršta geltonas. Rugys* LTt 5 5598 mįslės²⁴;

11) veikslių apibūdinimų išvardijimas: pateikiamas lietuvių mįslės *Važiuoju važiuoju – nėra vėžiū, Kertu kertu – nėra skiedrū. Valčia važiuoja* LTt 5 7396 vertimas²⁵.

Šių skyrių viduje grupuojama smulkiau pagal semantinę-loginę turinį. Pavyzdžiui, skyrius „Palyginimai su kokia nors gyva būtybe“ turi tokius poskyrius: vienas narys yra, kito nėra (dar smulkiau: yra galva – nėra kūno, yra galva – nėra plaukų ir t. t.), kartais nebūna kelių narių, formos nenormalumas, funkcija (smulkiau: gimimas, augimas, gyvenimo būdas; judėjimas; matymas; garsų leidimas; valgymas ir gėrimas ir t. t.); forma ir funkcija (smulkiau: nenormali forma, normali funkcija ir pan.). Tipai sunumeruoti, knygos gale įdėta atsakymų rodyklė, todėl mįslę galima rasti ir pagal menamus tikrovės objektus, ir pagal tai, su kuo jie yra lyginami mįslės užminime.

Tačiau mįslėje yra ir daugiau reikšminės leksikos, ne vien ta, kuri tarsi dengia tikrovės objektą. Pavyzdžiui, mįslę *Merga kamaroj, mergos kasos lauke. Morka* šioje knygoje surastume ieškodami *morkos* arba *mergos*, tačiau nerastume ieškodami *kamaros*, *lauko*, *kasų*. Tiesa, tai tik papildomų rodyklių klausimas. Ši sistema turi ir rimtesnių trūkumų. Viena daugianaryje sakinyje gali būti ir gyvūnas, ir žmogus, ir daiktas, ypač kai įminimą sudaro keli žodžiai, kaip ir vieno tipo variantuose tikrovės objektas gali būti lyginamas su skirtingų kategorijų atstovais, ypač dažnai vieno tipo palyginimuose varijuoja asmenys ir gyvūnai (pvz., kunigas, žydas, ponas, ubagas, velnias, ožys, avinas, jautis ir t. t.). Ir čia panašaus ar net to paties tipo mįslės atsidurtų skirtingose vietose. Pavyzdžiui, minėta *Važiuoju važiuoju – nėra vėžiū, Kertu kertu – nėra skiedrū. Valčia važiuoja* arba *Veda keliu be vadeliū, Atsigrižus – nēr vėželiū. Ežeras* LTt 5 7402 priklauso skyriui „Veikslių apibūdinimų išvardijimas“; tuo tarpu *Važiuoja senis be vadeliū, Atsigrižta – nēr vėželiū. Valtis* LTt 5 7399 turėtų priklausyti skyriui „Palyginimai su asmeniu“, o mįslei *Nuvažiavo žmogus važiu, Bėgo šuva ežia – Nei važio vėžiū, Nei šunio pėdū. Eldija ir irklas ant upės* LTt 5 7397 netinka nė vienas A. Taylora knygos skyrius.

Kitos sisteminimo galimybės

Be aptartųjų, esama ir kitų sisteminimo galimybių: pagal sintaksines arba pagal logines konstrukcijas. Tokių sisteminimo kriterijų pasirinkimas turbūt labiausiai praverstų sintaksės ar logikos specialistams. Mažųjų folkloro formų tyrimui tokių konstrukcijų išskyrimas padeda nustatant tipus. (Kaip minėta įvade, tipai išskiriami intuityviai, nes iki šiol nėra apibrėžti tipo nustatymo kriterijai.)

Reikia pasakyti, kad sintaksinė mįslių tekstų sandara yra gana pastovi, bet nėra nepajudinama konstanta. Žemiau cituojami stambiausias mįslės apie agurką variantų grupes atspindintys pavyzdžiai:

Skrenda gangalas gagindamas, Viršum medžių karpydamas, Neša gūžtų ašutinį, Dės kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 3863(97); Skrido gagals gagindams, Aukštų medį kabin-dams, Nešė lizdų ašukinį, Dėjo kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 4422(15);

Atlėkė paukštė iš gudavijų, suvijo lizdą iš pinavijų, sudėjo kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 374(2562–51); Parlėkė paukštis iš Vengrijų žemės, padėjo kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 618(89–2); Skrenda varna iš Gudiškių, Neš gūžtų voketiškų, Des kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 2008(71);

Kukutis pažemutis neša lizdą erškėtinį, dėš kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 1083(138); Mažas kukutis į lizdą erškėtinį dėjo kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 271(77–255); Kukutis pažemutis neša lizdą arškėtinį, dar [dės?] kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LMD I 661(4);

Ateina menuo „mojo“, atskrenda paukštis iš gojo, nešti gūžtos neketinės, deda kiaušinius šimtatrinius. Agurkas LMD I 246(24); Atlėkė paukštelis gegužės mėnesėli, suka lizdelį neketinės, deda kiaušius šimtatrinių. Agurkas LTR 37(187);

Šmaukštė paukštė šiaudadūšė nešė lizdą retetin[i], dėjo kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 338(576); Paukšta poboliais šniaukšta – neša gūžtų roketinį, dėš kiaušinį šimtatrinių. Agurkas LTR 2143(110).

Kaip matyti iš pavyzdžių, tekstuose paprastai išlaikoma sintaksinio branduolio struktūra ir ritmika, tačiau visiška konstanta yra tik semantinis mįslės branduolys *kiaušinį šimtatrinių*, esantis sakinio gale (remos²⁶ pozicijoje). Temos pozicijoje nurodoma paukščio rūšis ar apibūdinimas išlaiko tik bendrą semantinį lauką ir yra skirtas išradingumui reikštis, atliekant įvairias operacijas vieno žodžio pakeitimų lygmenyje. Tačiau įmanoma apibendrinti tam tikras leksikos grupes (*gangalas* ar *gaigalas*, vietovė, *kukutis*, gegužės mėnuo, *šmaukštė* / *šniaukštė*) – pagal jas būtų galima išskirti tipo versijas. Kitų mįslių tyrimas²⁷ rodo tą patį: leksikos parinkimas ir fonetinė išraiška dažniausiai tenkina puošybinių elementų poreikį. Tad nustatant tipus reikėtų atsižvelgti tik į bendrą semantinį lauką ir vaizdo branduolį, o kita, pastarojo nesudaranti, leksika padėtų išskirti tipų versijas. Toks tipo išskyrimo pavyzdys: *Atlėkė* [kažkoks] *paukštis*, *nešė* / *suko lizdą* [apibūdinimas], *dės kiaušinį šimtatrinių*, kur vaizdo branduolys yra *nešė* / *suko lizdą* [apibūdinimas], *dės kiaušinį šimtatrinių*, o jo konstanta – *dės kiaušinį šimtatrinių*.

Galimybė sisteminti mįslės pagal jų tekstų loginių konstrukcijų tipus buvo straipsnio autorės eksperimentas rašant disertaciją.

Iš pradžių buvo mėginta populiariausias pusės mįslių kartotekos konstrukcijų grupes apibendrinti pagal jų sintaksę ir tam tikrą teminį bendrumą – gautos 43 konstrukcijų grupės iš 129 mįslių tipų. Tačiau toks skirstymas neturėjo bendro pagrindo: vienas konstrukcijas į grupes jungė jų užminimų ir įminimų santykis, kitas – sintaksės panašumas, dar kitas – loginė-semantinė struktūra. Ieškant bendro konstrukcijų klasifikacijos pagrindo suvokta, kad visų pirma reikia formaliai aprašyti mįslių tipus. Formalus aprašymas leido atitolti nuo realiųjų konkretumo ir apnuogino sodriais vaizdais pridengtas konstrukcijas.

Bandyta pasinaudoti tokius aprašymus dariusių autorių – J. Levino ir G. Permiakovo – patirtimi. G. Permiakovas linksta į tai, kad lemiamo yra ne sintaksinė, o loginė mįslės struktūra, ir teigia, kad, „nepaisant begalinės liaudies mįslių įvairovės, loginių modelių, pagal kuriuos tos mįslės sudarytos, yra palyginti nedaug. Mūsų išankstiniais apskaičiavimais, ne daugiau kaip keturiasdešimt. Užtat jie visi universalūs“²⁸. Gaila, kad autorius nepateikia struktūrų ir klasifikacijos; šie jo teiginiai lieka tik išankstinėmis išvalgomis, mat G. Permiakovas daugiausia laiko skyrė patarlių ir priežodžių tyrimui. Tačiau mįslių ir patarlių specifika labai skiriasi. Patarles galima apibūdinti abstrakčių sąvokų poromis (turinys – forma, pradžia – pabaiga, daiktas – daikto požymis, viršus – apačia, protingas – kvailas, geras – blogas ir t. t.), nes „daiktų santykio pobūdis ir sudaro pagrindinę kiekvienos patarlės ir priežodžio reikšmę“²⁹; o mįslės reikšmės nereikia išreikšti abstrakčiomis sąvokomis (nors kartais galima tai padaryti), nes ji yra duota – tai atsakymas, kuris dažniausiai yra daiktas, o ne santykis. Pavyzdžiui, mįslės tekstą *Gaidys paluby, gaidžio grobai pažemy (laikrodis)* apibūdina net trys poros: daiktas – daikto atributas, daiktas – vieta ir viršus – apačia.

Aprašymui didesnę įtaką padarė J. Levino straipsnis „Semantinė mįslės struktūra“. Tiesa, jo pradžioje autorius rašo: „Nors darbe mes imamės tam tikro mįslių semantikos formalizavimo bandymų, vis dėlto jau čia norime apsidrausti, kad visiškai suvokiame šių mėginimų netobulumą. Grynai formalus požiūris labai supaprastina tikrąją padėtį ir geriausiu atveju tinka vienai ar kitai gana siaurai mįslių klasei, bandymai daugiau ar mažiau adekvačiai aprašyti gana plačios mįslių klasės semantiką iškart tampa neformalūs. Iš pirmo žvilgsnio paprastas objektas geriau išsižiūrėjus pasirodo labai sudėtingai sureštas ir sunkiai prieinamas ne tik nuodugnesniam tyrinėjimui, bet net ir paprastai klasifikacijai“³⁰. Straipsnio autorius vientisos klasifikacijos ir nepateikia, apsiriboja kai kurių elementų ir mįslių formaliu aprašymu bei pastabomis apie mįslių klasifikaciją poskyryje „Mįslės sintezė“. Buvo pasinaudota kai kuriais J. Levino (jis yra matematikos specialistas) aprašymo elementais ir simboliais, tačiau iš esmės sukurta sava aprašymo simbolika³¹, nes mokslininkas pagrindinį dėmesį sutelkia į užmenamo objekto ir jo iškreipto aprašymo santykį.

Mūsų aprašymas apėmė tik užminimų tekstus, o įminimai turėti galvoje, bet liko už aprašymo ribų. Pirmas etapas buvo formalus aprašymas. Jis atliktas šiek tiek keičiant elementų seką tekste iš laisvo dėmenų išsidėstymo sakinyje į fiksuotą, maždaug anglų kalbos sintaksės pavyzdžiu: veiksnys, tarinys, papildinys, aplinkybė³². Pavyzdžiui, tekstas *Mėsos puode geležis verda* formaliai užrašomas *Geležis verda puode mėsos* – AvreSç. Formaliai aprašius, gauta formulė apibendrinta – AvrOa. Šio antro etapo rezultatas – apibendrinta konstrukcija – tampa bendru skirstymo pagrindu³³.

Gauta dešimt grupių, kurių pirmos trys apima labai daug konstrukcijų (19–40), 4–6 grupės yra siauresnės (7–15), o 7–10 grupės sudaro vos kelios konstrukcijos (1–4).

Pirmos grupės konstrukcijoms būdinga: vienas veikėjas **A** ir jo santykis su tam tikru objektu **O**, a pogrupyje tai dažnai lokalizacija (nArO – *Du ratai pagiryje stovi*), b pogrupyje papildinio santykiai (AvO – *Ilgakaklis midų geria*), c pogrupyje

randami abu, kartu arba atskirai (ArO, vO – *Sėdi senis ant stogo ir pypkę rūko*). Antros grupės konstrukcijos panašios į pirmos, tik čia yra du ir daugiau veikėjų (naA, ArA – *Septynios mylios tilto, o už to tilto – lelija*), kurie labai retai, ir tik išvestinėse ar sudėtinėse konstrukcijose, turi santykį su objektu O (ArO, arO – *Sesė pirty, o jos kasos lauke*). Trečia grupė veikėjų skaičiumi panaši į antrąją, tačiau tai dažniausiai ne savarankiški veikėjai, o veikėjas A ir jo segmentai a, kurie neturi santykių r ir v, o tik apibūdinami α (Aα, aα – *Dyvinas bernas, invijos kelnės*). Ketvirtos grupės konstrukcijoms būdingi negatoriai, kurie lemia tam tikrą savitai simetrišką konstrukciją: be tam tikrų segmentų ar atributų paveikiamas ar padaromas objektas ($\Delta \neg a \neg a$: vO – *Be rankų, be kojų į medį įlipa*). Penktai grupei taip pat būdinga simetriška konstrukcija, padiktuota simboliu x žymimo elemento: veiksmo ar būsenos pobūdis keičiasi kartu su aplinkybėmis, o tarp konstrukciją sudarančių teiginių yra prieštaravimas (ΔxvO , xv – *Dieną kaulus nešioja, naktį žiopso*). Šeštos grupės konstrukcijose, kurios sudarytos iš trijų, keturių ir daugiau dalių, neįvardytas veikėjas turi lokalizacijos ir papildinio santykius r ir v su įvairiais objektais (Δmv : mvO, mv: mvn, mra: mvO – *Kad atsikeltų – dangų paremtu, kad prašnekėtų – daug pasakytų, kad rankas turėtų – vagį sugautu*). Septintoje grupėje – tarsi „išverstos“ ketvirtos grupės konstrukcijos: turimi veiksmui atlikti reikalingi atributai, bet veiksmas neatliekamas (Δra : $\neg v$ – *Turi sparnus, bet nelekia*). Aštuntą grupę jungia anuliavimas Δ (neįvardytas veikėjas) ir atributu a atliekamas veiksmas, dažnai – santykiyje su objektu ($\Delta navO\alpha$ – *Dviem pupom visą lauką apsėja*). Negausiai devintai grupei būdingas dvigubas neįvardyto veikėjo palyginimas su skirtingais objektais (ΔvrO , vrO – *Žiba kaip žaltys, ėda kaip arklys*), o vienintelio pavyzdžio atstovaujamoje dešimtoje grupėje – sudėtingas veikėjų, esančių tam tikrame objekte, skaičiaus palyginimas (($\neg nArO$)r (nArOα) – *Ne tiek dvare dvaronu, kiek avino galvoj ronų*).

Reikia pripažinti, kad loginių konstrukcijų išskyrimas mįslių sisteminiui duoda nedaug naudos: labai skirtingos mįslės susitelkia vienoje grupėje, o vienodais vaizdais grįstos atsiduria skirtingose vietose: IIc grupėje yra *Gyslos tamposi, kudlos kratosi, o nuogas kūnas skylės ieško. Audžia*, o VIIIb grupėje – *Kojom mina, pilvu trina, kur žiojas, ten kiša. Audžia*. Kai kurios sudėtingesnės struktūros mįslės pagal loginę konstrukciją turėtų priklausyti dviem grupėms, pavyzdžiui, IIIb grupėje greta yra vienodus vaizdo komponentus turinčios mįslės *Ateina ubagas ant kriukių, kaulo burna, mėsos barzda. Gaidys ir Kaulo burna, mėsos barzda ir velnio nebijo. Gaidys*. Antrosios mįslės konstrukcijoje yra negatorius, o mįslės su negatoriais sudaro ketvirtą grupę. Kai kurių mįslių variantai taip pat turėtų atsidurti skirtinguose pogrupiuose, sakykime, Ic grupėje esančios mįslės *Raudonas gaidys po žeme gieda / Raudoni gaidžiai po žeme kapojas. Burokas(-ai) variantai Raudoni gaidžiai po žeme miega / tupi turėtų būti Ia grupėje*. Dėl tokių atvejų būtų galima atsakyti pogrupių ir įvesti tarpines, pereinamąsias grupes, bet vargu ar tada loginių konstrukcijų klasifikacija būtų prasminga. Jau vien tai, kad formaliam mįslės aprašymui reikia tam tikro įgudimo, sudarytų įvairių keblumų. Ir apskritai vargu ar tokia sistema gali būti patogi vartotojui: kaip padėtų daug konstrukcijų ar formulių, tegu ir suskirstytų į tobulą sistemą, rasti tekstus su *meška*?

Kitos sistemavimo problemos

Kaip minėta straipsnio įvade, iki šiol nebūta tikslios mįslių klasifikacijos ir žanro bei jo skyrių ribas nustatančių apibrėžimų. Dėl šios priežasties, kalbant apie mįsles kaip žanrą, visada esama tam tikros painiavos. Kitose šalyse įprasta *mįslėmis* (angl. *riddle*, rus. *загадка*) vadinti visus šiai žanrų grupei priklausančius tekstus. Lietuvių tautosakos tyrimuose pastaruoju metu *mįslėmis* vadinta siauresnė aibė – vadinamosios tikrosios, arba *objektų, mįslės*.

„Lietuvių tautosakos“ V tome *minklių* skyriuje yra tokie tekstai: *Kas audžia be staklių? Voras* LTt 5 7673; *Kas ėlip į medį be koju? Apynys* LTt 5 7605. Mįslių kartotekoje galima rasti tekstus *Verpia be ratelio, audžia be staklelių. Voras* LTR 3875(189), *Be rankų, be koju medžian lipa. Apyniai* LTR 4374(465). Taigi klausimo forma pateiktas tekstas tampa minkle, o tiesioginiu sakiniu – mįsle. Tekstas *Kas auga be šaknų, Kas lekia be sparnų, Kas žydi be žiedų? Akmuo, vėjas ir papartis* LTt 5 7566 taip pat priskiriamas minklėms, nors dainos su panašių tekstų tarpais žinomos kaip *mįslių dainos*. Galbūt klausimo formos tekstus, kai jie atsako į klausimą *kas?*, reiktų priskirti mįslėms, o minklėmis vadinti tuos tekstus, kurie atsako į kitus klausimus, pavyzdžiui: *Kodėl šuo su uodega vizgin? Dėl to, kad šuo yra stipresnis už uodegą* LTt 5 7628.

Kol kas straipsnio autorė siūlo žemiau pateikiamą tokią šio žanro klasifikaciją (pasilikdama teisę klysti ir ją koreguoti, nes puikiai pažįsta tik objektų mįsles).

Nors žanrą sudaro trys stambesnės skyrių grupės – mįslės, minklės ir galvosūkiškai (arba mįslės uždaviniai), jo pavadinime siūloma palikti tik žodį *mįslės*. Šio trumpiesiems posakiams priklausančio žanro kūrinėliai pagal funkciją yra uždaviniai, tradiciškai gyvavę kaip varžymosi forma. Svarbiausi žanro požymiai, išskiriantys jį iš kitų, yra dvinarė struktūra ir būtinybė pateikti atsakymą į pirmojoje dalyje iškeltą klausimą. Kai kurie kūrinėliai neturi griežtai skyrių ribas atitinkančių požymių. Mįslių žanrą siūloma skirstyti į tokius skyrius:

1. *Objektų mįslės*³⁴. Jas sudaro trumpos meninės charakteristikos (užminimai), perkeltinės reikšmės vaizdais apibūdinančios kuriuos nors tikrovės daiktus ar reiškinius, ir įminimai, tiesiogiai įvardijantys tą daiktą ar reiškinį: *Meškos nagai surakinti. Saspara* LTt 5 6574.

2. *Objektų minklės*. Nuo kai kurių objektų mįslių jos skiriasi tik formaliu kriterijumi – klausimo forma: *Kas ėlip į medį be koju? Apynys* LTt 5 7605 – minklė; *Be koju, be rankų – į medį ėlipa. Apynys* LTR 3644/1394 – mįslė. Minklės – tai klausimų mįslės³⁵, bet šis tradicinis terminas yra labai įaugęs į vartoseną.

3. *Tikrosios minklės*. Tai sąmojingi klausimai, dažnai klaidinantys klausiamąjį, nes verčia galvoti apie sudėtingus dalykus, nors atsakymai būna itin paprasti ir netikėti: *Kas pasauly turi didžiausią kepurę? – Kas turi didžiausią galvą* LTt 5 7707. (Daugiausia turima šiems trimis skyriams priklausančių mįslių užrašymų.)

4. *Mįslės apie raides ar garsus ir žodžius*³⁶. Jų loginė konstrukcija, maskavimo principai yra tokie patys kaip objektų mįslių, tik objektas čia kitas, liudijantis abstraktesnio mąstymo pakopą, nes norint įminti mįslę mintyse skaido-

ma ne tikrovės objekto sąvoka, o jo ženklas, t. y. žodžio garsinė ar grafinė raiška: *Pas kleboną vidury, Pas bobutę yra dvi. – Raidė „b“* LTt 5 7773.

5. Mįslės apie konkretų atsitikimą³⁷. Užminimais jos panašios į objektų mįsles, tačiau pasakyti teisingą atsakymą įmanoma tik tada, kai žinomas konkretus atsitikimas, kurį šios mįslės aprašo alegoriškai ar metonimiškai: *Strova šeimyną arba vaikus suvalgė. – Varnui pasitaikė pačiupti lauke katę, kurią jis atnešė į lizdą savo vaikams – jauniems varniukams sulesti; bet kai varnas tuoj pat, tik ją atnešęs, nuskrido, katė varniukus suėdė*³⁸. Tokių mįslių pasitaiko senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose, kai kuriose pasakose. Sąlygiškai prie jų galima skirti ir religinio turinio mįsles bei religinius klausimus, forma panašius į minkles. Šių mįslių Lietuvoje užrašyta labai nedaug.

6. Anekdotinės minklės. Šiuolaikinėje vartosenoje žmonių jos vadinašios anekdotais³⁹. Tai juokingi tekstai, sudaryti iš vieno klausimo ir atsakymo. Jų humoristiškumas, netikėti atsakymai, dažnas dviprasmiškumas, žaidimas polisemija būdingi mįslių ir minklių poetikai. Iki šiol į kartoteką anekdotinės mįslės nebuvo įtraukiamos, pavieniai tekstai yra patekę atsitiktinai. Tokie kūrinių šaltiniai yra žanrų paribyje ir gali būti skiriami tiek prie minklių, tiek prie anekdotų. Formaliu skiriamuoju požymiu galėtų būti tai, ar klausimas pateikiamas iškart, ar įreminamas į kokią nors situaciją. Anekdotinė minklė: *Kodėl blondinės nemėgsta šašlykų? – Todėl, kad iešmas netelpa į burną* LTR 7189(6336).

Anekdotas: *Armėnų radiją paklausė:*

– *Kodėl vyrų raukšlės ant kaktos yra horizontalios, o moterų – vertikalios?*

Armėnų radijas atsakė:

– *Todėl, kad moterys savo vyrų klausia: „Kur pinigai?“ (suraukusios antakius).*

O vyras atsako: „Kokie pinigai?“ (plačiai atmerkę akis) LTR 7189(6005).

7. Galvosūkių žanras. Tai tikros užduotys, kurias sprendžiant neretai reikia skaičiuoti, pavyzdžiui: *Buvo susitikę dešimt bobų, kurios puotavo. Pasibaigus puotai, jos visos viena su kita pasibučiavo. Kiek kartų jos bučiavosi? – Kiekviena bučiavosi po devynis kartus, o kadangi jų buvo dešimt, tai bučiavosi devyniasdešimt kartų* LTt 5 7778. Tačiau esama ir tokių galvosūkių, kuriuos, kaip ir kitus šio žanro kūrinius, menant pakanka nestandartinio, kūrybingo mąstymo ir gebėjimo išvelgti netikėtus rakursus: *Važiuoja senos markės „Moskvičius“. Ant staigaus posūkio apsisuko. Kuris ratas nesisuko? – Atsarginis* LTt 5 7771.

Dar reikėtų pasvarstyti, ar nevertėtų du pirmus skyrius sujungti į vieną, pavadinant jį „Objektų mįslės ir minklės“. Tai išspręstų minėtą beveik vienodų tekstų skyrimo mįslėms ir minklėms pagal formalų kriterijų problemą, bet įpareigotų objektų mįsles ir minkles sisteminti kartu. Tada nesimatytų žanro skyrių proporcijų, o nuo objektų minklių būtų atskirtos tikrosios minklės, nes jas kartu sisteminti būtų sudėtinga dėl jų atsakymų, kurie neretai yra ištisas sakinyš. Visų kitų mįslių skyrių, išskyrus mįsles apie raides, garsus ir žodžius, atsakymai irgi yra labai išplėsti. Vadinašios, juos sisteminti pagal atsakymus taip pat kur kas sudėtingiau nei objektų mįsles ir minkles, dažniausiai turinčias vienažodžius atsakymus.

Kai kurių retesnių skyrių mįslių turima tik dešimtimis, jas ir be sistemos nesunku peržiūrėti (tuo tarpu objektų mįslių kartotekoje turima maždaug šimtas tūkstančių).

Taigi šiuo metu reikėtų toliau tvarkyti objektų mįsles – stambiausią lietuvių mįslių skyrių. Kitokias mįsles galima rūšiuoti į atskiras dėžutes, taip ruošiantis ateityje laukiančiam jų sisteminimui. Objektų minkles taip pat galima dėti atskirai – galima bus bet kada jas sujungti su objektų mįslėmis, nes jų skirstymo pagrindas yra tas pats (pagal atsakymus, kurie yra tikrovės objektus nurodantys žodžiai).

Išvados

Kol mįslės suvokiamos kaip kūrinių, išskiriant tipus pirmenybę ir reikėtų teikti lygmeniui, kuris jas tokias daro, t. y. poetiniam vaizdui, kuriamam realiųjų santykių. Kadangi tos pačios realijos kai kada aptinkamos skirtinguose tekstuose ir labai varijuoja, nustatant tipą visų pirma reikėtų atsižvelgti į bendrą realiųjų kuriama semantinį lauką. Tipo ribas turėtų nubrėžti mįslės sintaksinė struktūra ir semantinis branduolys, t. y. pastoviausi elementai. Antraeilį vaidmenį atliktų kitų realiųjų kuriamas semantinis laukas ir jį organizuojančios loginės konstrukcijos. Vaizdo branduolio nesudaranti leksika padėtų išskirti tipų versijas. Negalima visiškai atsisakyti ir intuityvaus tipo ribų bei versijų suvokimo. Reikėtų išskirti visų tipų branduolius, kurie kartais gali atitikti palyginimo su tikrovės objektu pobūdį, kartais ne, tačiau visada yra pastovūs. Jie paprastai būna mįslės pabaigoje (remos pozicijoje), taigi mįslių tipų pavadinimus lemtų ne tekstų pradžia, kaip pavadinant dainų tipus, o pabaiga.

Tipų branduoliai galėtų būti tokios kaip A. Tayloro klasifikacijos pagrindas. Tai galbūt suvestų vieno tipo variantus į vieną vietą, bet vargu ar praplėstų paieškos galimybes. Galiausiai į vieną vietą visus variantus turėtų suvesti ir dabartinė sisteminė kartoteka, tik joje tada bus gana daug skirtukų su nuorodomis. Tokios sistemos privalumas kaip tik ir būtų platus mįslės kontekstas, nes ji pateiktų ir vienu užminimu jungiamą įminimų išklotinę, ir kitus užminimus, aprašančius šį tikrovės objektą. Paieškos problemą išspręstų leksikos rodyklių (ne vien įminimų!) sudarymas arba kompiuterinės mįslių bazės su keliomis paieškos sistemomis sukūrimas.

¹ Kazys Grigas. Smulkioji lietuvių tautosaka. Mįslės. – Lietuvių tautosaka, t. 5: Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai. V., 1968, p. 28.

² Ten pat, p. 33; Leonardas Sauka. Lietuvių tautosaka. Kaunas, 1998, p. 133; Audrius Valotka. Informacinė mįslių struktūra. V., 1992 [rankraščio teisėmis], p. 76.

³ Rinkiniai: Д. Н. Садовников. Загадки русского народа. М., 1959 (sudarytas ir pirmąkart išleistas 1876); Latviešu tautas mīklas. Sast. A. Ancelāne. Rīgā, 1954; В. П. Аникин. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. М., 1957; Загадки. Упоряд. И. П. Березовский. Київ, 1962; Lietuvių tautosaka, t. 5; В. В. Митрофанова. Загадки. Л., 1968; Стефана Стойкова. Български народни гаганки. София, 1970; Якутские загадки / Саха таабырыннара. Сост. С. П. Ойунская. Якутск, 1975; Владимир Бован. Српске народне загонетке са Косова и Метохије. Приштина, 1979.

⁴ Lietuvių tautosaka, t. 5, p. 450.

⁵ Ten pat, p. 458.

⁶ Ten pat, p. 650.

⁷ Ten pat, p. 687.

⁸ *Archer Taylor*. English Riddles from Oral Tradition. Berkeley and Los Angeles, 1951.

⁹ *Jonas Balys*. Taylor, A. English Riddles From Oral Tradition. – Journal of American Folklore, 1951, No 254, p. 440.

¹⁰ Ten pat, p. 439.

¹¹ *A. Taylor*. Min. veik., p. 52 (čia ir toliau cituodamas įvairių tautų mįsles A. Tayloras pateikia tik angliškus vertimus su metrikomis).

¹² Ten pat, p. 133.

¹³ Ten pat, p. 160–163.

¹⁴ Ten pat, p. 194–198.

¹⁵ Ten pat, p. 374.

¹⁶ Ten pat, p. 373.

¹⁷ Ten pat, p. 412–422.

¹⁸ Ten pat, p. 428–434.

¹⁹ Ten pat, p. 457.

²⁰ Ten pat, p. 504.

²¹ Ten pat, p. 464.

²² Ten pat, p. 541.

²³ Ten pat, p. 593.

²⁴ Ten pat, p. 635–636.

²⁵ Ten pat, p. 668–669.

²⁶ „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos“ autorių teigimu, sakinio dalių išdėstymas labai priklauso nuo pasakymo aktualiosios skaidos. Tuo atžvilgiu skiriamos tema – dalykas, apie kurį norima ką nors pasakyti (jis dažnai daugmaž esti žinomas) ir rema – pats pranešimas, reikšmingas kalbamuojų metu. Dažniausiai tema pasakoma prieš remą. Rema, kurią norima pasakyti anksčiau, sakinio pradžioje, pabrėžiama ar išskiriama tam tikra intonacija arba inversine žodžių tvarka (kartais abiem būdais drauge). Taigi neutralūs ir inversiniai modeliai skiriami atsižvelgiant į aktualiąją sakinio skaidą. Vis dėlto ir tema, ir rema turi vyraujančius raiškos būdus, mažiausiai priklausančius nuo konteksto. Dažniausiai tema pasakoma sakinio veiksmu einančiais daiktavardžiais ar įvardžiais, o rema – tariniu einančiais veiksmažodžiais ar būdvardžiais kartu su jų papildiniais. Tie žodžių tvarkos modeliai, kuriuose tema eina prieš remą ir abi yra išreikštos vyraujančiomis sintaksinėmis priemonėmis, laikomi pagrindiniais. Aktualiai neskaidomuose sakiniuose (pasakojimo pradžioje) žodžių tvarka paprastai esti priešinga negu ta, kuri vyrauja sakiniuose, skaidomuose į temą ir remą (žr.: Dabartinė lietuvių kalbos gramatika. V., 1994, p. 646 – 647).

²⁷ *A. Kemsiniėnė*. Lietuvių mįslės, jų poetika ir stilistika [Daktaro disertacija]. V., 2003 [rankraščio teisėmis], p. 40–61.

²⁸ *Г. Л. Пермяков*. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише). М., 1978, p. 203.

²⁹ Ten pat, p. 21.

³⁰ *Ю. И. Левин*. Семантическая структура загадки. – Паремнологический сборник. М., 1978, p. 284.

³¹ Aprašymo simboliai:

Δ – anuliavimas (veikėjas niekaip neįvardytas)

A grupė. A, B, G – veikėjai

a grupė. a, b, g – jų segmentai, atributai, įrankiai

α grupė. α, β, γ – jų savybės, požymiai, būsenos, apibūdinimai

O grupė. S, T, H, L – kiti objektai, kaip nors veikiami A grupės veikėjų ar turintys su jais tam tikrą santykį, kartais – pasyvūs veikėjai

α grupė. ζ, τ, η, λ – jų savybės, požymiai, būsenos, apibūdinimai

r grupė – santykis

re – erdviniai santykiai (AreS – veikėjas A yra objekte S)

ro – turėjimas (AroS – veikėjas A turi objektą S)

rk – kilmė, gimimas, augimas (ArkS – veikėjas A yra gimęs objekte S)

v grupė – aktyvus veiksmas

ve – veiksmas, pakeičiant vietą erdvėje (Av – veikėjas A bėga / eina / krinta)

vo – poveikis kitam objektui arba aktyviai veikiant gaunamas tam tikras rezultatas

a grupė. v – veiksmo apibūdinimas

vr grupė – aktyvus veiksmas tarpusavyje (nAvr – keli vienodi veikėjai pjaunasi / barasi)

m – veiksmo modalumas arba kreipinys

x grupė. x, y, z – sąlygos, aplinkybės (dažniausiai laiko), judėjimo kryptys

n grupė. n – skaičius (nuo 1 iki 12); N – didelis skaičius (daugiau nei 12); q – daug

¬ grupė – negatoriai (veiksmo neigimas, atributo neturėjimas)

¬ ve – neina, nebėga; ¬ro – neturi; ¬a ¬b – be rankų, be kojų; ¬A ¬B – ne akmuo, ne žolė

: – implikacija, išvada ir pan.

Kiti simboliai, kurie nėra atspindimi apibendrintų konstrukcijų grupėse:

p – daugiskaita (nAp – vienodi veikėjai A)

e – erdvinis prasmės aspektas (voSeç : *visą svietaį dengia*)

I – priežastis, II – pasekmė

³² Kai aplinkybė žymima **x** grupės simboliais, ji rašoma tokia eilės tvarka, kaip yra pačiame tekste, dažnai – pradžioje, ypač kai žymi laiką. Apibūdinantys **a** grupės elementai rašomi iškart po jų apibūdinamo dėmens.

³³ Apibendrinimui vartojami tik išryškintieji simboliai (Δ, A, a, α, O, r, v, vr, m, x, n, ¬, :). Šio antro etapo rezultatas – apibendrinta konstrukcija (ją atspindi penktoji vertikali grafa) – tampa bendru skirstymo pagrindu. Kitus dėmenis apibūdinantys **a**, **n**, **m** simboliais žymimi elementai atlieka puošybinę funkciją ir loginės struktūros nekeičia, todėl konstrukcijos su įvairiai išsidėsčiusiais šios grupės elementais ar be jų priskiriamos tai pačiai konstrukcijų grupei. Kartais sintaksės funkcija visiškai ir semantiniiais-loginiais ryšiais iš dalies elementai **n**, **a**, **α** pakeičia aktyvų veikėją **A**. Tokios konstrukcijos (kaip išvestinės) taip pat patenka į vieną grupę ir jose nežymimas anuliavimo simbolis Δ. Veiksmažodžius dažniausiai simbolizuoja **r** ir **v**, kartais neveikiamosios rūšies dalyvius – **a**. Stengtasi, išskyrus tuos atvejus, kai yra sudėtingesnių variacijų, kad į a pogrupį patektų konstrukcijos su **r**, **i b** – su **v**, **i c** – su abiem (**v**, **r**) santykių rūšimis.

³⁴ Šis terminas mūsų mįslių klasifikacijai tinka labiau nei žinomesnis *tikrosios mįslės* (*true riddles*). Pasiskoliname jį iš latvių mįslių tyrėjų (žr.: Latviešu tautas mīklas, p. 5).

³⁵ Plg. Latviešu tautas mīklas, p. 7.

³⁶ Pavadinimas pasiskolintas (iš: *B. B. Мумрофанова*. Загадки, p. 158) bei praplėstas.

³⁷ Šis pavadinimas įvedamas kaip laikinas, darbinis. Užsienio literatūroje tokios mįslės vadinamos „kaklo / sprando“ mįslėmis, nes pasakose uždavus neįmenamą mįslę galima išgelbėti savo galvą, pažodžiui – „kaklą“: “<...> **neck riddle**, so called because it is usually attributed in folktales and legends to a condemned prisoner who to “save his neck” must pose a riddle that no one can solve. His riddle refers to a scene that he, and he only, has observed and can identify from the cryptic description given. Samson’s riddle in the Bible (Judges 14: 14) is a neck riddle of this kind <...>” (žr.: *Jan Harold Jan Harold Brunvand*. The Study of American Folklore: an introduction. New York–London. 1998, p. 117).

³⁸ *Jurgis Lebedys*. Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. V., 1956, p. 481. *Strova* – patiekalas, valgis.

³⁹ Užsienio literatūroje jos vadinamos juokų mįslėmis: “A prolific modern form of riddle, usually just termed a “joke” in folk tradition, is the *r i d d l e - j o k e*” (žr.: *J. H. Brunvand*. Min. veik., p. 123).

Gauta 2004 03 02